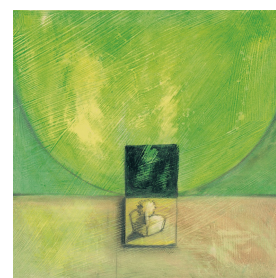

In dialoog met Don Bosco een opvoedingsproject

Met de opvoedingsdoelen naar de werkvloer

**Opvoeden tot vrijheid en verantwoordelijkheid in
de bijzondere jeugdzorg**

Ideeën in verband met het opvoeden tot vrijheid en verantwoordelijkheid

**samen
DON BOSCO
zijn plaats
geven**

1. Voorafgaande opmerkingen

- 'Nu geven we dit project uit handen. We vertrouwen het toe aan veel mensen die dagelijks met jongeren in dialoog gaan. Het zal zijn werk gedaan hebben als teamvergaderingen, klassenraden, schoolwerkplannen, directieraden, vakwerkgroepen, individuele handelingsplannen... de ideeën die hier verwoord worden, integreren in het dagelijkse pedagogische werk.' (*In dialoog met Don Bosco een opvoedingsproject*, p. 99).
- Vrijheid en verantwoordelijkheid zijn twee van de vier doelen die in het opvoedingsproject naar voor worden geschoven en waaraan in een huis van Don Bosco wordt gewerkt. Ook al worden zij in deze context apart behandeld, ze moeten steeds verstaan worden in relatie met de twee andere opvoedingsdoelen (verbondenheid en zingeving) en in het perspectief van de integrale ontwikkeling van de jongeren.
- De omschrijving van de opvoedingsdoelen in het opvoedingsproject gebeurde tegen de achtergrond van het daar gehanteerde mensbeeld, maar ook vanuit de ruimte en de tijd waarin we opvoeding gestalte moeten geven d.w.z. Vlaanderen bij het begin van de 21ste eeuw.
- In de maatschappij waarin wij leven dient de hedendaagse opvoedingswerkelijkheid zich aan als een veelheid van ideeën, stromingen, normen, levenswijzen, waarden, ... waarin vaak weinig ordening te vinden is. Omdat we ons met ons opvoedingsproject midden in die veelheid plaatsen, komen we in een spanningsveld terecht van ons aanpassen aan die werkelijkheid en tegelijkertijd ons kritisch ertegenover opstellen. Vandaar dat we opteren voor een communicatief opvoedingsmodel. Als opvoeder staan we in de ruimte tussen de vele opvattingen en vragen die jongeren en hun ouders met hen, hebben i.v.m. het leven in het algemeen en de vrijheid en verantwoordelijkheid in het bijzonder. Wanneer we deze elementen in een gesprek met de jongeren en/of hun ouders kunnen opnemen ontstaat groei naar meer menselijkheid.
- Naast formele momenten bieden ook informele gesprekken inspiratie om van het opvoeden tot vrijheid en verantwoordelijkheid werk te maken.

2. Tekst uit het opvoedingsproject: vrijheid & verantwoordelijkheid

2.1 Vrijheid

In ons mensbeeld hebben we beschreven hoe de mens een dynamisch wezen is, er op uit om zich te ontwikkelen tot een complete en unieke persoon. Dat kan alleen maar binnen een groei in persoonlijke vrijheid. Die vrijheid is een van de belangrijkste dingen die een mens bezit en die hij wil nastreven. Die vrijheid zal hij in ieder geval trachten te ontwikkelen. Zelfs al heeft hij nog niet direct een ideaal voor ogen, hij wil loskomen uit en zich ontpoppen. Daartoe moet de mens de nodige ruimte en middelen krijgen. Dat is het recht van de (jeugdige) mens. *In zijn muziek, in zijn jeugdbeweging, in zijn uitgangleven, in zijn idolen, in zijn fantasieën, in zijn hang naar vriendschapsbanden, in zijn tv-kijken, in zijn school, zijn thuis, in zijn (on)geloof, in zijn relaties, in zijn seksualiteit ...* is de jongere op zoek naar zichzelf en naar het invullen van zijn eigen levensproject in vrijheid.

Opvoeden is de jongere bijstaan bij zijn zoektocht naar vrijheid en zelfstandigheid. Het is hem helpen zich vrij te maken van eenzijdigheid en beperktheid. Het is hem helpen zich te verlossen van angst en vervreemding. Zich integreren in die maatschappij, maar er zich tegelijkertijd ook kritisch tegenover opstellen, is de opgave. Een kritische socialisatie kan men dat noemen, maar hoort dat ook te worden. Wat dat in praktijk betekent moet ingevuld worden binnen de concrete situatie waarin de jongere zich bevindt en waarin de opvoeding plaatsheeft.

2.2 Verantwoordelijkheid

Vrijheid die absoluut wordt, is de grootste onvrijheid. Vrijheid kan maar van mogelijke onvrijheid verlost worden door de verantwoordelijkheid. In de verantwoordelijkheid verwijst men naar wat buiten de eigen persoon ligt. In die zin beperkt de verantwoordelijkheid de vrijheid, maar tegelijkertijd verruimt en verdiept ze die.

In verantwoordelijkheid voor de omringende werkelijkheid wordt men zelf meer persoon en geeft men de werkelijkheid meer recht.

In ons mensbeeld hebben we de mens gekarakteriseerd als een relationeel wezen dat zijn bestaan te danken heeft aan de natuur, de medemensen en de ruimere maatschappij. Dat verweven-zijn van het bestaan met de omringende werkelijkheid vraagt om verantwoordelijkheid. Voor zichzelf in de eerste plaats: dat men zorg draagt het haalbaar beste levensproject voor zichzelf te verwezenlijken en zich daaromtrent niet laat leiden door destructieve keuzes. Die verantwoordelijkheid heeft ook een ecologische dimensie: respect voor de natuur zoals ze zich als gave en opgave aan de mens aandient. In die verantwoordelijkheid ontmoet hij tevens zijn medemens: als een geschenk maar ook als iemand die tot leven gebracht moet worden. Bovendien wordt iedereen geroepen tot een maatschappelijk engagement. De ruimere structuren en instituties dragen de individuele mens maar dagen hem ook uit die maatschappelijke context vorm te geven en te ontwikkelen. Meer bepaald blijft de uitdaging van kracht onrechtvaardige systemen, armoede en verdrukking ongedaan te maken.

Opvoeden is de jongere steunen om zich los te maken uit het isolement van een louter ikgelichte ontwikkeling. Het is ruimte geven om verantwoordelijkheid te oefenen in zeer concrete situaties, aangepast aan de leeftijd en reeds verworven vaardigheden. Het is hem bewust maken van de verbanden waarin hij leeft en waarvan hij voor een stuk afhankelijk is. Het is hem ook bewust maken van het gegeven dat die verbanden 'levend' moeten worden gehouden. Het is hen voorbereiden op hun rol in de kleinere en grotere maatschappij. Het is hem situaties aanbieden waarin hij die verantwoordelijkheid kan beleven.

3. Inhoud

3.1 Opvoeden tot vrijheid en verantwoordelijkheid

- Verschillende actoren spelen in het proces van volwassen worden van jongeren een belangrijke rol: ouders, familie, buurt, school, jeugdbeweging, ... maar ook opinie-makers zoals de media, ideologieën, reclame, ... Volwassen worden is een kwestie van

leren verwerken van wat men van anderen in de wisselende omstandigheden van het leven heeft meegekregen en van wat zich onophoudelijk in het leven aandient. In die zin is volwassen worden een proces van emancipatie waardoor de jongere zijn eigen persoonlijkheid vormgeeft.

- Dit emancipatieproces krijgt steeds een particuliere invulling. Jongeren worden opgeroepen om op een persoonlijke manier inhoud te geven aan hun levensproject. Daarom is het belangrijk dat de opvoeder zijn levenswaarden communiceert maar eveneens dat hij de jongere ook structuren en methodieken aanreikt om zijn levensproject te toetsen en te bevragen. Het is belangrijk dat jongeren dit leren doen in communicatie met de mensen die hen omringen en in een kritische reflectie op de werkelijkheid waarin zij staan. In die zin staat vrijheid nooit op zichzelf. Ze staat ten dienste van en maakt deel uit van het proces van volwassenwording.
- Vrijheid is een populair begrip dat vaak door de betrokkenen op een voor hen zo gunstig mogelijke manier wordt ingevuld. Vrijheid is echter rijker dan zomaar meegaan met elke impuls.
- Vrijheid veronderstelt grenzen, veronderstelt verantwoordelijkheid. Dit moet ook pedagogisch gehanteerd worden. Een te grote hoeveelheid vrijheid schrikt heel wat jongeren ook af. Het is belangrijk om op een soepele wijze met de vrijheid ook een kader aan te reiken. De kunst is grenzen aan te geven die noch te rigide, noch te ruim zijn. Jongeren moeten uitgedaagd worden na te denken over de verantwoordelijkheden die bepaalde vrijheden met zich meebrengen.
- Etymologisch komt het woordje educatie van het Latijnse e-ducere wat 'leiden uit' betekent. De opvoeder leidt de jongere, weliswaar niet zonder zijn participatie, uit het geheel van vertrouwde opvattingen, waarden, opiniemakers naar de vrije ruimte waar de jongere zelf kiest en integreert.
- Jongeren vrijheid en tevens verantwoordelijkheid bieden verloopt bij een groep anders dan bij een individuele jongere.
- De vrijheid die aan jongeren geboden wordt en de verantwoordelijkheid die van hen gevraagd wordt zal steeds gedoseerd moeten zijn in overeenstemming met de leeftijd, maturiteit, capaciteiten, ... van de betrokkenen. Verantwoordelijkheid geven veronderstelt van de opvoeder assistentie. Het gaat om een begeleide vrijheid en verantwoordelijkheid.
- Opvoeden tot vrijheid en verantwoordelijkheid veronderstelt regelduidelijkheid voor de personeelsleden en voor de cliënten. Het is belangrijk dat alle betrokkenen vertrouwd zijn met de (inperkende) regels die ten grondslag liggen aan de organisatie van de hulpverlening. Centrale vraag hierbij is: in welke mate de jongeren structuur, veiligheid, toezicht nodig hebben en in welke mate de jongeren zelfstandigheid aankunnen.
- Opvoeden tot vrijheid en verantwoordelijkheid is zoals gelijk welke andere opvoeding een relationeel gebeuren. De kwaliteit van de relatie opvoeder-jongere(n) zal in grote mate mee bepalen of van een begeleider aanvaard wordt dat hij de vrijheid van jongeren inperkt dan wel hen aanspoort tot zelfstandigheid en hun perspectief verruimt. De kwaliteit van de relatie is evenzeer bepalend voor de gezinsbegeleiding. Het vertrouwen dat de begeleider in de jongere en zijn ouders heeft, zal in grote mate mee het geloof van de jongere en zijn ouders bepalen dat elk van hen de gevraagde verantwoordelijkheid aankan.
- Opvoeden tot vrijheid en verantwoordelijkheid veronderstelt dat de opvoeder voldoende vertrouwd is met de jongere en zijn leefwereld.

- Opvoeden tot vrijheid en verantwoordelijkheid kan maar door te geloven in jongeren en hun ouders, hen vertrouwen te geven en hen de ruimte te bieden om te mogen mislukken. Het is tevens accepteren dat het de andere kant kan uitgaan dan wat je voor ogen had.
- Jongeren hebben nood aan oefenplaatsen en -kansen om zich gaandeweg deze vrijheid en verantwoordelijkheid eigen te maken. Een voorziening moet hen deze ruimte bieden.
- In het opvoeden tot vrijheid ben je (zoals voor het geheel van het hulpverlenings- en opvoedingsgebeuren) je eigen instrument. Je draagt jezelf altijd mee: je eigen opvattingen, waardehiërarchie, kwetsuren, angsten en onvrijheden, verworven vrijheid, verantwoordelijkheidsgevoel, ... Het is dan ook belangrijk dat de opvoeder een goed beeld heeft van zichzelf.
- Opvoeden tot vrijheid en verantwoordelijkheid heeft ook alles te maken met opvoeden tot weerbaarheid. Durven neen zeggen t.a.v. ideeën, uitnodigingen, gedrag, ... die niet leven gevend zijn.
- Vrijheid is nooit absoluut. Het particuliere belang moet rekening houden met het algemene belang. Mijn vrijheid staat in verhouding tot de vrijheid van de anderen. Jongeren moeten leren dat hun vrijheid geen synoniem is van individualisme.
- Wanneer ouders in vrijheid voor deze vorm van hulpverlening voor zichzelf of hun kinderen kiezen moeten zij er ook de consequenties bij nemen.
- Verantwoordelijkheid opnemen impliceert ook het bekende durven achterlaten en nieuwe wegen exploreren. Er zit aan verantwoordelijkheid ook een appellerende kant. Jongeren zullen op dit appel slechts ingaan wanneer zij zich voldoende veilig en toegerust weten.
- Een groot gedeelte van de verantwoordelijkheid van de jongeren is een gedelegeerde verantwoordelijkheid. Deze vraagt om opvolging. Dit laat toe de jongeren die hun verantwoordelijkheid opnemen te bevestigen en anderen bij te sturen. Van opvoeders wordt verwacht dat zij reageren wanneer jongeren hun verantwoordelijkheid en de hiermee gepaard gaande vrijheid en vertrouwen dat hen geschonken wordt, niet of onvoldoende opnemen.
- Verantwoordelijkheid wordt niet in een keer verworven. Aanzetten hiertoe moeten voldoende vaak gegeven worden. Het is een groeiproces, een leerproces. Ook jongeren die falen m.b.t. het opnemen van hun verantwoordelijkheid moeten nieuwe kansen krijgen.
- Verantwoordelijkheid impliceert ook de bereidheid om te herstellen wat stuk gemaakt is, en dit zowel op fysisch al psychisch vlak, zowel door de jongere als door de begeleider.
- Opvoeden tot vrijheid en verantwoordelijkheid heeft alles te maken met attitude vorming. Van de begeleiders wordt verwacht dat zij zelf deze attitude geïntegreerd hebben en de situationele invulling van het opnemen van verantwoordelijkheid overstijgen. Dit veronderstelt dat zij zelf hun verantwoordelijkheid opnemen, ook voor zaken waar ze niet 100% achter kunnen staan.
- Er zijn echter ook grenzen aan de verantwoordelijkheid van de begeleider. Een opvoeder moet niet alles kunnen. Op bepaalde momenten moet hij zijn verantwoordelijkheid overdragen aan mensen of diensten met een specifieke deskundigheid.

3.2 (Opvoeden tot) vrijheid en verantwoordelijkheid in een context van hulpverlening

- In het kader van hulpverlening in het algemeen of wanneer een therapeutisch proces met de jongere gestart is, kan het zinvol zijn om - meer als louter pedagogisch noodzakelijk is - te overwegen de vrijheid van de jongere tijdelijk in te dijken en zijn keuze mogelijkheden te beperken, opdat hij zo tot betere (verantwoorde) keuzes zou komen.
- Op een paradoxale wijze werkt men soms aan de vrijheid van de jongere door deze juist in te perken. Het concrete hulpverleningsmodel, de leefgroep en zijn samenstelling, de begeleiders, ... openen voor de jongere niet alleen perspectieven, ze beperken ook zijn vrijheid, waardoor hij tot een andere vrijheid kan groeien dan het alles-voormij-hier-en-nu-onmiddellijk.
- In de hulpverlening bots men vaak op het spanningsveld van het erkennen van de eigenheid (en vrijheid) van de jongere en het gezin waaruit hij afkomstig is en de doelen die men voor ogen heeft. Hoe verhoudt zich mijn verantwoordelijkheid als hulpverlener ten opzichte van zijn of hun vrijheid?
- Met momenten word je als begeleider of voorziening geconfronteerd met verschillende belangen en waarden. Er is de keuze van de jongere, de visie van zijn ouders, het kader van de voorziening en de eigen opvatting van de begeleider. Wiens vrijheid, wiens verantwoordelijkheid moet voorrang krijgen?
- In het kader van de hulpverlening kan men soms symptomatisch gedrag van de jongere toelaten, zonder dit goed te keuren, om zo bij de onderliggende problematiek uit te komen. Dit is een noodzakelijke voorwaarde om tot integratie of bevrijding te komen en keuzes uit te klaren.

4. Toepassingsvelden

4.1 Individuele begeleiding

- Dialoog vormt de basis van de individuele begeleiding. Jongere en begeleider dragen hiervoor verantwoordelijkheid.
- Jongeren hebben het recht om zelf te bepalen wat ze in therapie of individuele begeleiding inbrengen. De hulpverlener dient hier de vrijheid van de jongere te respecteren.
- Het zou optimaal zijn wanneer jongeren de kans zouden krijgen om mee te beslissen i.v.m. de plaatsing.
- De jongeren krijgen maximaal inspraak in de zaken die hen aanbelangen: contacten met thuis, weekendbezoek, doorgroeien naar een andere leefgroep, ...
- Opvoeden tot vrijheid en verantwoordelijkheid kan verstaan worden als het versterken van de ik-functies van de jongere. We ondersteunen de jongeren waar zij op eigen kracht bepaalde stappen zetten (en vrij komen t.a.v. wat anderen doen) en soms een verantwoordelijkheid op nemen die hen eigenlijk overstijgt (die in feite door de ouders zou moeten opgenomen worden, bijvoorbeeld zelfstandig opstaan). Deze ik-functies worden versterkt door hen bepaalde dingen zelf te laten doen en hen t

te laten ervaren dat ze dingen inderdaad zelf kunnen (succeservaringen).

- Jongeren een zekere vrijheid en verantwoordelijkheid laten, gebeurt best op een gedoseerde en gedifferentieerde wijze (naar leeftijd, maturiteit, ervaring, intrinsieke capaciteiten, ...) en met de nodige begeleiding vanwege de opvoeder.
- Vrijheid verwerven t.a.v. opiniemakers, ideologieën, t.a.v. wat 'men' zegt, ...
 - In vormingsmomenten en begeleidingsgesprekken deze standpunten kritisch bevragen.
 - Een grote uitdaging is hier de blik van de jongeren en hun ouders te verruimen zonder te moraliseren.
- Verantwoordelijkheid opnemen betekent ondermeer ook de consequenties en de gevolgen van zijn keuzes dragen. Jongeren confronteren met keuzes leert hen ook dat iedere keuze een offer is. Kiezen is ook steeds verliezen.
- Jongeren moeten hun kamer leren zelfstandig te organiseren (verantwoordelijkheid): inrichten en opruimen. Opvolging is hierbij van elementair belang.
- Overeenkomstig met hun mogelijkheden kan aan jongeren specifieke verantwoordelijkheid worden gegeven, bijvoorbeeld voor concrete projecten van het dagcentrum of de leefgroep, de zorg voor planten of dieren, het wegbergen van spelmateriaal, orde en netheid in de leefgroep, ...
- Waar een voorziening jongeren op een spoor zet om te groeien naar persoonlijke zingeving is er ook meer kans voor engagement en verantwoordelijkheid vanuit een ontluikend levensproject.
- Het gesprek dat naar aanleiding van regel- en normovertredend gedrag van jongeren met de betrokkenen wordt aangegaan en de consequenties, eventuele sancties hieraan verbonden, draagt bij tot het ontwikkelen van het verantwoordelijkheidsgevoel. Niet reageren op het niet naleven van afspraken werkt op het vlak van opvoeden tot verantwoordelijkheid nefast.
- Jongeren betrekken bij het oplossen van conflicten en respect opbrengen voor hun eigen oplossingvoorstellen bevordert hun groei in verantwoordelijkheid.
- Budgetbeheer is een specifiek terrein waarin jongeren kunnen oefenen in het nemen van verantwoordelijkheid.

4.2 Leefgroepwerking

- Werken aan vrijheid en verantwoordelijkheid via inspraakmogelijkheden. Inspraakansen stimuleren de verantwoordelijkheidszin. Jongeren concreet en erfahrbaar betrekken bij de vormgeving van het leefgroepgebeuren draagt bij tot de ontwikkeling van hun verantwoordelijkheidsgevoel. De valkuil is jongeren met een kluitje in het riet te sturen door hun enkel een 'nep-verantwoordelijkheid' aan te bieden. Inspraak veronderstelt de bereidheid je als begeleider en als voorziening te laten bevragen.
 - Participatie via de bewonersvergadering die al dan niet door één van de jongeren kan worden geleid.
 - De jongeren krijgen een stem bij het opmaken van de dagindeling en de invulling ervan. Zij kunnen betrokken worden bij het opmaken van regels en afspraken in de leefgroep. Zo wordt hun verantwoordelijkheid gestimuleerd.

- Opmerkingen:
 - Het is een grote kunst om deze vormen van participatie en inspraak zo te organiseren dat de frustratie die er ongetwijfeld mee gepaard gaat voor alle betrokkenen zo gering mogelijk is.
 - Ook al zijn de resultaten van de inspraakprocedures op het eerste zicht vrij banaal, toch is het proces, de afgelegde weg vaak erg leerrijk.
 - Het is tevens belangrijk dat (nieuwe) opvoeders inzien en ook in de praktijk brengen dat niet over alles onderhandeld kan worden. Ook voor de opvoeding tot vrijheid is het belangrijk dat jongeren geconfronteerd worden met het feit dat bepaalde dingen niet ter discussie staan.
- Het is belangrijk dat een dagcentrum/leefgroep geregeld de veelheid van regels die er gelden eens kritisch evalueert en indien ze pedagogisch niet dienstig zijn - het gaat dan niet op de eerste plaats om het comfort van de begeleiders maar om de groei van de jongeren - ook afschaft. De jongeren (en hun ouders) zouden bij dit evaluatieproces kunnen betrokken worden.
- De hulpverlening en het samenleven vraagt een minimum aan afspraken en regels. Deze moeten voldoende duidelijk zijn voor alle betrokkenen. Belangrijk is dat deze regels aan de bewoners verantwoord en gemotiveerd worden. De regels zijn er uiteindelijk om het samenleven mogelijk te maken. Niet alles moet echter in regels gegoten worden. Vele dingen kunnen ook in overleg afgesproken worden. Door de jongeren hierbij te betrekken wordt hun zin voor verantwoordelijkheid gestimuleerd.
- Het is in het kader van de leefgroepwerking mogelijk om jongeren regelmatig keuzemomenten aan te bieden. Ook de 'hoekenwerking' draagt bij tot de ontwikkeling van verantwoordelijkheid.
- In het samenleven in de leefgroep leren de jongeren om te gaan met de spanning tussen particuliere belangen (mondigheid, individuele vrijheid) en het algemeen belang en de belangen van anderen. De leefgroep/het dagcentrum als samenleving met zijn rechten en plichten, afspraken, regels, inspraakmogelijkheden, ... is een oefenplaats voor het groeien in maatschappelijke verantwoordelijkheid.
- Een leefgroep/dagcentrum met duidelijke omgangsvormen en regels die gelden voor iedereen biedt houvast en vergemakkelijkt het de jongeren en hun ouders om hun verantwoordelijkheid op te nemen.
- Een positief, opvorderend leefgroepklimaat dat stoelt op een vertrouwensrelatie tussen volwassenen en jongeren draagt bij tot de groei van de verantwoordelijkheidszin van deze laatsten.
- Hoe groter de verbondenheid tussen jongeren onderling en tussen de jongeren en hun begeleiders, hoe groter de bereidheid om verantwoordelijkheid op te nemen. Werken aan een positief leefgroepklimaat komt de verantwoordelijkheidszin van de jongeren ten goede.
- Breng jongeren het nodige respect bij voor de accommodatie waarover zij kunnen beschikken. Maak ze prijsbewust.
- Voor startende opvoeders is het belangrijk te wijzen op het belang van het voorleven van waarden, zo ook van verantwoordelijkheid. Vaak weten zij zich nog dicht bij de leefwereld van de jongeren staan. De verleiding is groot om zich volledig aan de leefwereld van de jongeren aan te passen en hun rol als opvoeder uit het oog te verliezen. Ook van nieuwe begeleiders wordt verwacht dat zij consequent zijn,

afspraken opvolgen, correct omgaan met het materiaal, ... en op die manier verantwoordelijkheid voor leven.

- Oud-gasten getuigen vaak na hun verblijf in het dagcentrum dat ze bepaalde voorbeelden van begeleiders hebben overgenomen. We tonen hen vaak op een concrete wijze hoe het ook anders kan. Dit geldt ook voor het omgaan met vrijheid en verantwoordelijkheid.

4.3 Gezinsbegeleiding

- De ouders blijven de eerste opvoeders. Ook wanneer zij trachten hun verantwoordelijkheid te ontlopen, kiezen we er niet voor om hun verantwoordelijkheid over te nemen. Een opname of hulpverleningstraject heeft geen zin wanneer de ouders hun verantwoordelijkheid niet wensen (of kunnen) opnemen. De hulpverlening veronderstelt een terugkoppeling naar het netwerk van relaties van de jongere.
- Juist omwille van de specifieke verantwoordelijkheid van de ouders als eerste opvoeders is het noodzakelijk hen op een gedoseerde manier en weloverwogen moment te confronteren met deze verantwoordelijkheid. In het begin kan hier gekozen worden voor een ondersteunende aanpak, met de tijd voor een meer confronterende aanpak.
- Van ouders wordt verwacht dat zij de verantwoordelijkheden die met het hulpverleningsproces gegeven zijn opnemen en onder meer de gemaakte afspraken nakomen.
- Het kan zinvol zijn om op bepaalde momenten een hulpverleningstraject te beëindigen wanneer ouders hun verantwoordelijkheid blijven ontlopen. We moeten negatieve situaties of negatieve systemen niet in stand houden.
- Via het stimuleren van de zelfredzaamheid en het oplossend vermogen van de ouders, bevestigen we hen ook in hun verantwoordelijkheid. Oplossingen die ze zelf voorstellen werken vaak beter.
- Ook in de gezinsbegeleiding komt de verantwoordelijkheid van de kinderen ter sprake. Ouders kunnen ondersteund worden om de kinderen te leren omgaan met vrijheid en verantwoordelijkheid.
- Ook in het kader van de residentiële hulpverlening worden ouders uitgedaagd om actief hun rol op te nemen in het hulpverleningsproces. De begeleiders hebben niet alleen of op de eerste plaats contact met de ouders om onderzoek te verrichten naar de aard van de problematische opvoedingssituatie.

4.4 Thematisch

- Bepaalde vormingsthema's lenen zich tot een debat: hoe kunnen wij ons inzetten voor een betere wereld? Hoe moet een samenleving omgaan met diversiteit? Met dit soort vragen stimuleert men de jongeren na te denken over belangrijke maatschappelijke thema's en stimuleert men hun verantwoordelijkheid.
- Expliciete toepassingsgebieden voor het opvoeden tot verantwoordelijkheid:
 - De **gezondheidseducatie** wil jonge mensen verantwoordelijkheidszin bijbrengen tegenover het eigen lichaam (hygiëne, voeding, kleding, ...), hen verantwoordelijk maken voor een eigen gezonde en actieve levensstijl, hen verantwoordelijk leren omgaan met relaties en seksualiteit.

- **Sociale vaardigheden** zijn gedragingen waarover jonge mensen moeten beschikken om op een efficiënte en opbouwende wijze deel te kunnen nemen aan het sociale leven. Het zijn die competenties die ze nodig hebben om verantwoordelijkheid te kunnen opnemen in de relaties en sociale groepen waarin ze nu en later leven.
- Bij opvoeden tot **burgerzin** gaat het uitdrukkelijk om het opvoeden tot verantwoordelijkheid voor de gemeenschap waarin men leeft. Dat begint in de eigen leefgroep, vriendengroep, kring of buurt en eindigt bij de hele wereld.
- **Milieueducatie** heeft een duidelijke band met de ecologische dimensie die opvoeden tot verantwoordelijkheid krijgt in ons opvoedingsproces. Jonge mensen moeten opgeroepen worden zich verantwoordelijk te weten voor milieu- en natuurzorg, voor verantwoordelijke gedrag in verkeer.
- **Het leren-leren** is er op gericht dat jonge mensen meer en meer verantwoordelijkheid opnemen voor het eigen leren. Deze doelen beogen dat ze gradueel zelf richting en inhoud geven aan hun leren. Dat komt tot uiting op volgende terreinen:
 - het zelf op zoek gaan naar informatie en het zelf zoeken van oplossingen voor gestelde problemen;
 - het opmaken van een eigen studieplanning.